

Östra Ingelstads kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Kerstin Börjesson 2017-11-27

Omslag: Flygfoto över Östra Ingelstad med vy från nordost, kyrkan och Ingelstadgården överst i bilden. Fotodatum 150410. Lunds stift.

Östra Ingelstad kyrka

Smedstorps församling, Österlens kontrakt, Lunds stift, Östra Ingelstads socken, fastighet Östra Ingelstad 21:50, Tomelilla kommun, Skåne län och landskap

Beskrivning och historik

Kyrkomiljö

Östra Ingelstads kyrka ligger i sydöstra Skåne i Ingelstads härad. Landskapet kring byn är ett småkuperat och öppet jordbrukslandskap. Flera fornlämningar i form av gravfält med skeppssättningar och gravhögar finns i trakten vilket visar att området varit attraktivt för bosättningar under förhistorisk tid. Att byn och häradet delar namn tyder på att Östra Ingelstad har haft en viktig betydelse under den tid då häradsindelningen skedde, kring vikingatidens slut. Den centrala makten bör då ha varit knuten till en huvudgård där Ingelstadsgården nu ligger. Strax väster om kyrkogården låg ännu på 1600-talet ett stenhus kallat Kung Ingels hus vilket revs i mitten av 1700-talet. Det beskrivs som 25x10 meter stort med ett rum i varje våningsplan. Byggnaden tycks ha varit ett borgliknande, fast stenhus med medeltida anor i likhet med Bollerups borg. Om Kung Ingel, eller Kung Engel, berättas att han råkade i slagsmål med Kung Gorm om en prinsessa som de båda ville fria till. Kung Gorm blev dödligt sårad och begravdes på en plats drygt en kilometer nordväst om byn markerad med en stenring. Enligt sägnen ligger Kung Ingel begravd på en plats strax söder om Ingelstads gård markerat

Kyrkan och stenmagasinet sett från söder.

med en rest sten. Av det medeltida stenhuset finns inget bevarat ovan mark idag. De nuvarande gårdsbyggnaderna har varierande ålder. Äldst är en korsvirkeslänga på borggårdens västra sida vilken finns markerad på en karta över gården innan borgen revs. Närmast kyrkan, intill kyrkogårdens västra gräns ligger ett högt gråstensmagasin från 1788 som med sin höjd dominerar byn. Byns övriga bebyggelse låg på 1700-talet på andra sidan av en stor damm, byadammen, norr om Ingelstadgården och kyrkan.

Ingelstadgården har präglat byn ända fram i modern tid. På 1700-talet lydde alla gårdar, gatehus samt en kvarn under Ingelstads gård. I samband med skiftet glesades byn ut när ungefär hälften av gårdarna flyttades ut. Sedan dess har byn förtätats igen och har ungefär samma utsträckning som före skiftet med bebyggelsen längs bygatan i nord-sydlig riktning. Bydammen har tidigare nått längre österut vilket ännu anas i det centrala gatunätet öster om dammen. Bebyggelsen i byns centrala delar består av gatehus, några kvarvarande gårdar och byggnader från tidigt 1900-tal. Öster om kyrkan med ett centralt läge i byn ligger byskolan och lärarbostaden. Det gamla kommunalhuset från 1900-talets första hälft är numera byns församlingshem.

Kyrkobyggnad

Kyrkan är uppförd någon gång under 1100-talet eller 1200-talets början i den romanska stilperioden. I ett första skede uppfördes långhus, ett västtorn med samma bredd som långhuset och ett smalare och lägre kor, troligen med ursprunglig absid. Alla delar av kyrkan var valvslagna med valv av kalksten; långhus, torn och kor av tunnvalv och absiden med ett hjälmvalv. Yttertaken av kalkstensflis var murade direkt på tunnvalven, och sannolikt också hjälmvalvet, utan taklag. Massiva stentak av denna typ finns också på Valleberga och Ingelstorps kyrkor i Skåne och liknande konstruktioner även i ett flertal kyrkor på Bornholm, Danmark. Unikt för Östra Ingelstads kyrka är att också att långhuset är tunnvalvt. Influensen till denna ovanliga byggnadsteknik tros ha kommit från Irland.

Konsthistoriker Monica Rydbeck har som kyrkans byggnadsmästare föreslagit Carl Stenmäster, upphovsman till en stenportal i Östra Herrestads kyrka. Kalkstenen har en liknande behuggningsteknik i Östra Herrestads kyrka och även listverken är snarlika. Till Carl Stenmästares verkstad eller den byggnadshytta där han verkat vill hon också knyta bland annat Valleberga kyrka och Østerlars kyrka på Bornholm. Carl Stenmästare tros ha varit verksam vid 1100-talets mitt.

Ingång till kyrkan var genom långhusets syd- och nordportal som ännu finns kvar. Portalerna har likadant utseende utan rangskillnad i storlek eller utsmyckning och är murade i en uppåt svagt avsmalnande form och utdragna från fasadlivet. Portalernas avsmalnande form har enligt arkitekt Erik Lundberg anglonormandiska drag och kan jämföras med portalerna i den rivna klosterkyrkan i Tommarp samt även Simris och Järrestads kyrkor. Kyrkan har ursprungligen haft sex högt placerade fönsteröppningar, vardera två på långhusets norra och södra sida och två på koret.

Tornets bottenvåning var täckt av ett tunnvalv och öppet mot långhuset genom en dubbel tornbåge med en stenpelare i mitten. I södra muren gick en murad trappa upp till andra våningen med två ljusgluggar, en åt söder och en åt väster. Andra våningen täcktes av två koniska tunnvalv, avsmalnande mot söder och norr och mot mitten formade i två rundbågsvalv som tros ha burit upp ett mittorn. En ljusöppning fanns mot väster och en större öppning, cirka en meter bred och två meter hög, mot långhuset. Öppningar till långhuset från tornet brukar karaktäriseras som en emporöppningar och tornvåningen därmed som empor- eller eller

Kyrkan sett från norr. Från vänster till höger syns sakristian utanför korförlängningen, det romanska koret och långhuset, klocktornet, det romanska torndelen och 1914 års västförlängning.

läktarvåning. Eftersom öppningen i Östra Ingelstads kyrka var tämligen smal och hög kan den möjligen ha fungerat som ingångsöppning till en läktare snarare än ett fönster mot långhuset då sikten genom öppningen bör ha varit begränsad.

Omkring år 1200-1225 målades kyrkan invändigt med kalkmålningar. Fragment av målningar finns bevarade i kyrkan medeltida kor. Senare under medeltiden uppfördes vapenhus vid syd- och nordportalerna. Utifrån utseendet på södra vapenhusportalen tros detta ha skett på 1400-talet. Det norra vapenhuset fick en tornpåbyggnad redan från början eller något senare. Senare kan tornet ha förhöjts ytterligare då sten från raserade delar av den romanska kyrkan har återanvänts upptill i tornet. Sidotornet var tidigare täckt med ett pyramidtak som senare ersattes av ett sadeltak. Under en period var sidotornet tillstängt mot kyrkan men återöppnades på 1900-talet. Tornets funktion är omdiskuterad. Numera fungerar det primärt som klocktorn men man har också velat tillskriva tornet en funktion knuten till administration för häradet eller tinget. Ett sidoställt torn finns även i Vä kyrkan som också kan ha haft en liknande administrativ betydelse.

På 1600-talet, någon gång efter 1610, revs absiden och koret förlängdes mot öster. Den nya kordelen var försedd med källare i form av ett gravkor åt den då nytillträdde ägaren till Ingelstadsgården, den danske adelsmannen och ämbetsmannen Bülows familj. Nedgång till gravkoret var från den gamla kordelen. Den östra kordelen täcktes av ett kryssribbvalv och patronus lät också inreda kyrkan med altarpupp och predikstol. En ingång till koret från söder sattes sannolikt igen i samband med ombyggnaderna eftersom sten från absiden tycks ha använts vid igenmurningen. Spår av öppningen syns ännu som ett avbrott i korets sockelparti och invändigt i form av en nisch. Vid samma tid kan även yttertaket på kyrkan ha gjorts om med takstolar som restes över det gamla stenvalvet. Sannolikt införlivades även västpartiet, i det nya taklaget. Det övre mittornet bör ha varit till stora delar bortbrutet. Fasaderna som tidigare hade varit oputsade putsades i samband med ombyggnaderna.

I slutet av 1700-talet borttogs familjen Bylows kistor, med undantag av Christian Bylows kista, och gravsattes på kyrkogården för att lämna plats för de nya ägarna till Ingelstads gods, familjen Gustafsschöld. Vid en inventering 1830 fanns 10 kistor i gravvalvet. I början av 1900-talet hade långhuset och västtornet gemensam nockhöjd. Alla delar var tegeltäckta, troligen på öppen läkt.

Vid denna tid påbörjades en lång planering (som pågick under 1902-1913) för ombyggnad av kyrkan. Även total rivning av kyrka föreslogs men lyckades avvärjas av arkitekten Theodor Wählin. Slutligen antogs ett relativt varsamt förslag till ombyggnad av kyrkan som enbart innebar rivning av västtornets övre västra ga-

velparti. Kyrkan förlängdes därefter mot väster med nytt västparti med vestibul i bottenplan och orgelläktare i övre våningsplan samt en ny sakristia med källarvåning vid korets norra sida. Entreprenör vid ombyggnaden var Anders Pettersson i Svedala. Renoveringen omfattade också en ny kokseldad värmeanläggning med värmekällare under sakristian, nytt golv och nya takstolar samt yttertak av tegel. Nya dörrar, fönster och ljudluckor tillverkades och en dörr till vapenhuset lagades. Kyrkans äldre inredning restaurerades, nya bänkar tillverkades samt ny orgel tillkom. Renoveringen utfördes 1913-1914.

År 1939 installerades ett nytt elektriskt värmesystem i kyrkan. Efter fuktskador på gjordes en putslagning och rengöring av kyrkans kalkmålningar 1955 av C. O. Svensson, Göteborg. Under 1963 installerades en ny oljeeldad värmepanna. En personaltoalett installerades i sakristian 1991-1992. Mellan år 1997-1999 utfördes en större ut- och invändig restaurering under arkitekt Hans Ponnerts ledning. Kyrkans kalkmålningar restaurerades av konservator Herman Andersson och underhållsarbeten utfördes på kyrkans inredning. Fönsterbågar av trä byttes till nya och en ny ytterdörr av ek tillverkades till södra vapenhuset. Yttertaken renoverades, besökstolett installerades i sakristian och ny källarnedgång till värmekammaren gjordes intill sakristians västra mur. En ny värmeanläggning installerades efter projektering av Eduard Troelsgård, Danmark och elanläggningen renoverades. Sydportalen som varit igensatt togs upp igen liksom den ursprungliga trappuppgången till tornets andra våningsplan. Viss stenkonsivering utfördes på kyrkan av stenhuggare David Waite i samband med renoveringen. I samband med yttre putsrenovering utfördes en murverksdokumentation av Kristina Johnson Nilén, Länsmuseet Kristianstad.

Exteriör

Den nuvarande kyrkobyggnaden består från väster av 1900-talets västförlängning, det medeltida västtornets nedre våning, det ursprungliga långhuset med de medeltida tillbyggnaderna i form av klocktorn i norr och vapenhus i söder, därefter det ursprungliga koret i öster, 1600-talets korförlängning och tillbyggnaden för sakristia i norr från 1900-talet.

Samtliga fasader är spritputsade och avfärgade i vit kalkfärg, med undantag av socklar och gesimser av frilagd kalksten. Kyrkans 1100-talsmurverk är uppbyggt av kalkstensflis lagda i jämna skift troligen i skalmursteknik. Hörnkedjor och omfattningar är av finhuggen kalksten liksom sockelpartier och listverk. Kalkstenen kan ha hämtats lokalt. Flera kalkstenbrott finns i trakterna kring Östra Ingelstad bland annat i Komstad, Smedstorp och Bollerup. De ursprungliga delarna har en hög sockel av fint huggen kalksten med skråkant och listverket på långhusets och

Bilden till vänster visar sydportalen i södra vapenhuset och högra bilden visar ovensidan till korförlängningens valv samt gaveln till det gamla koret med dess tak av kalkstensflis under taklaget från 1900-talet.

korets gavelsidor är utfört med omvänd skråkant. Listverk av denna typ förekommer på Östra Herrestad, Valleberga, Vä och Lunds Domkyrka. På korets långsidor finns en ovanlig typ av gesims med en skråkantslist underst med repstavsornament över. Samma typ av listverk återfinns också på klocktornet dit det kan ha flyttats i samband med korförlängningen på 1600-talet. Gesimsen till långhusets och de kvarvarande sidorna av västtornet består av en skråkant och en rundstav. Takfotsgesimsen löper runt hörnkedjan i gavelsidan, en arkitektonisk finess som man jämföras med Stora Herrestads kyrkas torn samt Hannas kyrka.

De senare, medeltida delarna saknar markerad sockel. Norra tornet/vapenhuset och södra vapenhuset har ett heterogent murverk av marksten och kalksten. På södra vapenhusets långsidor finns ett sågskift ett stycke upp på fasaderna och en trespråkig gesims av tegel. Korförlängningen är uppbyggd av gråsten till största delarna med inslag av tegel och kalkstensflis. Längst ner på fasaden finns en putsad och kalkavfärgad sockel med tvåspråkig något rundad ovankant. Korförlängningens gesims består av två murspråk som fortsätter runt östra gavelsidan som gördelgesim. Över gördelgesimen i finns en minnessten av kalksten där Bylowska och Grubbeska vapnen avbildas tillsammans med bokstäverna J. B. och F. E. G samt årtalet 1618. Initialerna tillhör östförlängningens byggherre Jochum Bylow, död 1616 och hans maka fru Else Grubbe, död 1628.

Tillbyggnaderna från 1900-talets början är uppbyggda av tegel men har i stort sett tagit upp kyrkans äldre formspråk. Sakristian och västförlängningen har nedtill en hög skråkantssockel av kalksten. Takfotsgesimsen på långsidorna består av tre utkragande tegelskift. Under denna finns ett sågskift mot öster och västra sidorna. Gavelröset är murat med spetsbågiga och cirkelrunda blinderingar och sågskift.

Kyrkans ursprungliga portalöppningar utgör numera invändiga entréer sedan vapenhusen tillkommit utanför de gamla öppningarna. Portalöppningarna har en tresprångig portalomfattning utvändigt med pilastrar med skråkantade enkla kapitäl som bär upp runda valvbågar i tre språng och ett rakt avslutat krön med skråkantad krönlist. Anslaget för dörren är format med flikar i ovankant under ett halvcirkelformat tympanon. Rester av bemålning i rött och vitt syns på södra portalens tympanon. Invändigt har dörröppningarna skrånande vida smygar med rundbågsformat valv.

Huvudingång till kyrkan är numera en entré från norr i kyrkans västförlängda del. Öppningen har en enkel form som hämtat sitt formspråk från ingången till södra vapenhuset. Södra vapenhusdörren har en spetsbågig murnisch utvändigt, en rundbågig muröppning och en stickbågig murnisch invändigt. Ytterdörren till norra vapenhuset/klocktornet sitter i ett vindfång från 1914 med en tegelavtäckt trekantsgavel och längre murpartier vid sidorna. Vindfånget har samma formspråk som sakristian med listverk samt en smal blindering. Dörröppningen är rundbågsformad med omfattning av huggen kalksten. Dessutom finns ingångar till sakristian och ett wc i sakristians norra ände med stickbågig form. En ingång till källaren finns väster om sakristian vilken nås via en utvändig källartrappa. Samtliga dörrar är fyllningsdörrar, utvändigt klädda med mörkoljad panel och hängda i dekorativa smidesgångjärn. Dörrarna och trappstenarna till kyrkans ingångar är från 1914.

Kyrkans fönsteröppningar har olika utseende och karaktär. Tre ursprungliga romanska muröppningar finns bevarade till långhuset, två mot norr och en mot söder samt en öppning på korets norra sida. Långhusets södra öppning skärs något av vapenhuset och den västra av de norra öppningarna är enbart synlig inifrån klocktornet men i övrigt fungerar fönstren ännu som ljusöppningar. Fönsteröppningarna har utvändigt vida, skrånande smygar av finhuggen kalksten murade med rundbågsvalv och är försedda med blyspröjade fasta glas. Till vapenhuset finns tre små ljusöppningar mot söder och en mot öster. Kyrkorummets övriga fönsteröppningar har stickbågig form med rakt avslutade fönstebågar av trä

med mitt- och tvärposter samt utvändigt klarglas och invändigt blyspröjsade färgade glas.

Gravvalvet under korförlängningen har två rundbågiga ljusöppningar mot söder och öster med utvändiga träluckor i smidda gångjärnsbeslag. Sakristians fönsteröppningar är från 1914 och utförda i samma stil som de samtida öppningarna till kyrkorummet. 1900-talets västförlängning har mot söder och norr ett högt sittande fönsterband, som en säterivåning, med tidstypiska småspröjsade träfönster. Till bottenvåningen finns ett rundfönster med en glasmålning i form av ett grekiskt kors mot väster. Vindsvåningen och trappan har flera smala ljusöppningar liksom till den östra korvinden och till tornets trappuppgång. Samtliga är från 1914 då även befintliga öppningar till exempelvis korvinden och tornets övre våningsplan gjordes smalare, troligen för att få en mer enhetlig fasad. Även klocktornets ljudöppningar mot norr och öster gjordes om. Dessa fick en högre och smalare form och är murade med ett språng utvändigt. Den västra har sannolikt kvar ett äldre utseende med en rundbågig form delat på mitten med en murpelare till två smala ljusöppningar.

Kyrkans taklag är till största delarna av bilad furu och restes vid reoveringen 1914. Yttertaket på kyrkan består av sadeltak täckt med rött vingtegel på undertak, delvis av spån och delvis av brädor. Tegelpannorna är murade på murkrönet och livar med gavelfasaderna utan listverk eller vindskivor. Mot sidorna har takfoten en lång utkragning från fasadlivet men yttertaket går inte nedanför listverken vilket gör dessa synliga. En skorsten finns i sakristians östra gavelröste.

Interiör

Den norra huvudingången till kyrkan leder in till en rymlig förhall som har vapenhuskaraktär med rockhängare, fattigbössa, och bokbord. I nordvästra hörnet finns uppgång till orgelläktaren och vidare till vinden. Utrymmets enda dagsbelysning består av ett centrerat rundfönster med en djup murnisch. Möjligen är utrymmet planerat som ett begravningskapell då Wählin's förslagsritningar visar utrymmet med en kista placerad framför den västra murnischen. Golvet är lagt med stora kalkstensplattor, väggarna är putsade och vitmålade och taket består av en träpanel på ett bjälklag med profilerad undersida. Snickerierna är gråmålade och dörrarna i utrymmet stickbågiga spegeldörrar med glasade partier.

Från förhallen leder en ingång in till det gamla västtornets bottenvåning. Gamla tornet har varit mycket smalt och bottenvåningen är tunnvalvd med valvanfang i norr och söder utan markerade vederlag. Mot öster finns en kraftig centrerad pelare med skråkantad sockel vilken bär upp två rundbågsöppningar till långhuset.

Kyrkorummet sett från koret mot väster respektive från långhuset mot öster.

Även valvbågarnas vederlag är av skråkantad kalksten. En smal dörröppning i söder leder till den gamla torntrappan som är bevarad i sin helhet. En järngrind sitter i ingångsöppningen vilken tillkom 1997 då kyrkan renoverades och trappuppgången åter gjordes tillgänglig.

Det gamla västtornets bottenvåning utgör en del av kyrkorummet och är möblerat med bänkar längs norra sidan. I långhuset står bänkarna i två kvarter längs sidorna med mittgång. Längst i väster finns en öppen yta där ingången från västtornet och vapenhusen sammanstrålar. Mellan valvbågarna och framför den kraftiga valvpelaren i väster står dopfunten. Golvet i kyrkorummet är lagt med kalksten i gångarna och brädor i bänkkvarteren. Väggar är putsade och vitkalkade med undantag för bågomfattningarna till öppningarna mot väster och dörromfattningarna till nord- och sydportalerna. Fragment av medeltida kalkmålningar finns bevarade och tillhör två eller möjligen tre olika perioder. Den äldsta perioden dateras till omkring 1200-1225 och kan ha samma upphovsman som målningarna i Bjäresjö kyrka. Målningarna är sannolikt influerade av samtidens bokmåleri och konsthistoriker Inger Ahlstedt Yrlid hävdar att det finns tyska stildrag i målningarna. De romanska målningarna syns på korets östra vägg, tribunbågmuren, östra långhusväggen och i triumfbågens och tribunbågens undersidor. De består av figurframställningar inom medaljonger och målade bårder framför allt i gula och röda toner. På tribunbågmuren syns figurmålningar möjligen förestäl-

lande profeterna samt Kain och Abel, och i triumfbågen en ängel, Agnus Dei och möjligen Adam och Eva. På triumfbågsmurens västra sida framställs möjligen yttersta domen som eventuellt tillhör en målningsperiod mellan de romanska målningarna och det senmedeltida måleriet. De senare målningarna dateras till 1475-1500 och har enligt Knud Banning likheter med målningar i Östra Herrestads kyrka. I korvalvet framställs gestalter vilka tolkas som apostlarna, i korets västra vägg syns Kristus gravläggning och under korets norra fönster martyren S:t Erasmus. På motsatta södra sidan finns en framställning av en man som knäböjer vänd mot en gestalt, kanske Jungfru Maria eller ett helgon. Scenen har tolkats som ett donatorsmotiv kanske i form av kyrkans patronus som vid 1400-talets slut var riddaren Niels Högs på Ingelstads gård. I långhuset finns fragmentariska framställningar från samma period vilka tolkas som olika helgon samt motiven sankt Georg och draken och yttersta domen. Bättre bevarat är ett framträdande brett växtornament målat i rött, högst upp i långhusvalvet och på korets västra mur. Ornamentet kan vara samtida med de senmedeltida målningarna. På korets norra vägg har runor påträffats inristade i putsen.

Predikstolen står i långhusets sydöstra hörn intill triumfbågsmuren. Triumfbågen har en mycket svag antydning av spetsbågsform med kraftiga vederlag av skråkantad kalksten målade i gul kalkfärg. Tribunbågen är murad med samma form och den nya kordelen har ett kryssribbvalv med spetsbågiga gördel- och sköldbågar som utgår från trespråkiga valvpilastrar med profilerade kragband. Den äldsta kordelen saknar inredning med undantag av ett par bänkar längs norra och södra väggarna. En liten murnisch finns i norra väggen och på södra sidan finns en rakt avslutad murnisch där en äldre dörröppning har funnits. I nischen står kyrkans gamla lillklocka från 1775.

Korförlängningen från 1600-talet är beläget två steg över det medeltida koret. Altare, altaruppsats och altarring står i dess östra del. Vid altarets sidor står präst- och klockarbänkarna. Mot norr finns två rundbågiga gråmålade dörrar varav den västra leder ned till gravkoret och den östra till sakristian från 1914. Mellan dörrarna finns en liten spetsbågig murnisch och ovanför den, en större murnisch, till en igensatt fönsteröppning. Korförlängningen täcks av ett ribbvalv med spetsbågiga valvbågar som utgår från trespråkiga pilastrar med kragband av ett par utkragande skift, det övre med rundad undersida. Valvet är putsat och vitmålat liksom väggarna i denna del.

I sakristian finns snickerier från 1914 bevarade, ett arkiv med stålskodd dörr samt ett senare WC. Mot öster finns en ytterdörr till kyrkogården och i söder finns förutom ingången till koret en murnisch till det igensatta korfönstret.

Gravkoret är ett lågt tunnvalvt utrymme med putsade och vitmålade väggar. Utrymmet upptas i sin helhet av staplade kistor. I gravkorets västra sida finns en öppning till en trappa som tidigare lett till kyrkans äldsta kordel. Nedgången bör ha satts igen i samband med reoveringen 1914.

Genom den gamla sydportalen i långhuset nås kyrkans södra vapenhus. I dörröppningen sitter en trädörr av kraftiga plankor utvändigt beslagen med rombiskt lagd smidesdekor. På insidan sitter ett kraftigt lås av järn och dörren hänger i smidesgångjärn. Vapenhuset bör tidigare ha haft ett loft men är numera öppet till nock med ett tredingstak, ett tredelat trätak med gråmålad lockpanel. Väggarna och putsade och vitmålade. Längs södra kortsidan och långsidorna finns murade fasta bänkar. Golvet är lagt med stora kalkstensplattor och med återanvända gravstenshällar av kalksten. Norra klocktornet nås från nordportalen inne i kyrkorummet. Dörren i nordportalen är en sentida kopia av porten i sydportalen. Tornets utvändiga entré används inte längre och bottenvåningen fungerar som förråd och museum för äldre inventarier. Golvet är av kalksten, väggarna putsade och vitmålade och innertaket består av en ekådrad lockpanel. Längs sidorna av tornet leder en hög trätrappa upp till tornets klockvåning. Upplag i form av urtag i yttermurarna visar att rummet tidigare har haft ett lägre mellanbjälklag. I klockvåningen står kyrkans klockstol av furu där kyrkans två klockor hänger.

Västförlängningens och det gamla västornets övre våning utgör orgelvåningen i andra våningsplan med uppgång både via trappan från förhallen och från den gamla torndelen via den ursprungliga trappan. Orgeln står inne i den västförlängda delen och den äldre torndelen är inredd med bänkar. Orgelvåningen täcks av ett tredingstak i samma stil som vapenhuset. En vid bågöppning gör läktaren öppen mot kyrkorummet med en liten läktare med upplag i gavelmuren. Barriären består av smala svarvade spjälor mellan profilerade överliggare och underliggare och konsolliknande stöd undertill. Läktarbarriären är gråmålad med röda konsekrationsskors. Vinden till långhuset och västförlängningen nås via en trätrappa. Sakristians vind och korvinden nås från en vindslucka i sakristians norra del. Vindarna är oisolerade och i både det gamla koret och långhusvinden kan de ursprungliga stenvalven studeras från ovasidan liksom gavelmurar.

Inredning och inventarier

Altare

Altaret består av ett slätputsat och vitt kalkavfärgat, murat fundament med nischer vid sidorna. Framsidan täcks av ett antemensale av trä utfört i renässansstil

med två rundbågar mellan kannelerade pilastrar. Antemensalet är målat i grönt, rött och blått.

Altaruppsats

Altaruppsatsen från 1618 är utförd i renässansstil av snidat trä. Uppsatsen är tredelad med en låg predella med inskriftstavla och däröver ett mittparti med en målning föreställande nattvarden, flankerad av dubbla kolonetter med joniska kapital. Mellan kolonetterna finns mindre tavlor föreställande evangelisterna och i ytterkanterna på mittpartiet finns beslagsvingar. Över mittpartiet finns ett listverk med inskription. Överstycket består av rundbågar mellan tre hermer som bär upp ett listverk med ett snidat krön. I rundbågefälten finns målade vapen med inskriptionen I. B. och F.E.G. Initialerna står för Jochum Bylow, och Fru Else Grubbe. Hela altaruppsatsen är rikt dekorerad med beslagsornamentik i guld och blågrått samt brunmarmorering, grönt svart och rött.

Altarring

Altarringen är av blågrönmålat trä och uppbyggd av ett femsidigt räckverk med knäfall på en sockel. Mot öster avslutas altarringen av gavlar i stil som bänkgavlarna. Räckverket består av figursågade brädor och profilerad överliggare. På altarringens framsida finns en inskription som berättar att altarringen renoverades 1764.

Predikstol

Predikstolen är utförd i renässansstil från 1600-talets början och tillkom troligen samtidigt med korförlängningen på initiativ av kyrkans patronus. Till predikstolen hör en baldakin och en trappa med dörr. Alla delar är utförda i trä med snidade detaljer och polykrom bemålning i framför allt blå och gröna toner med rött och guld. Dörren har samma utförande som präst- och klockarebänkarna och bör ha tillkommit samtidigt med dessa någon gång på 1700-talet alternativt målats i samband med dessa.

Predikstolens korg är femsidig och har rektangulära sidospeglar med rundbågsformade ramar kring skulpturer av evangelisterna. Baldakinen har sexsidig planform och en duva hänger ned från dess undersida. Predikstolen och baldakinen har en rik renässansdekor. Trappan bör vara samtida med predikstolen med kröndekor i beslagsstil. Dörrens spegelfyllningar är målade med rocailledekor som har tillkommit senare.

Dopfont

Kyrkans dopfont av sandsten dateras till 1100-talets slut eller tidigt 1200-tal. Fonten tillhör en grupp fontar som är typisk för sydöstra Skåne vilken Lars Tynell

Altaruppställningen i koret till vänster och till höger det romanska tornets tunnvalvda bottenvåningen. Rakt fram syns den ingången till den ursprungliga trappuppgången.

kallar för Blentarpsgruppen. Ingelstadsfunten har cylindrisk cuppa med godronerad undersida och uppåt, svagt vidgande liv med två flätade repstavar nedtill och rundbågsfris under mynningen. Dekoren är huggen i låg relief. Bottnen är trattformig, urholkningen är kittelformig med spår av uttömningshål. Sockeln är kvadratisk med ett runt skaft uppdelat i tre vulstformer.

Bänkinredning

Bänkinredningen består av öppna bänkar av grågrönmålat trä ritade av Theodor Wählin till renoveringen 1913-14. Bänkarna återfick sin ursprungliga färgsättning vid restaureringen 1997-98. Ryggarna och bänkfronterna består av en pärlspontspanel inom ett ramverk med fotstöd och bokstöd. Gavelssidorna är utförda i renässansstil med kannellerade sidor, en dekor i form av ett rödmålat ringkors och trekantsgavlar som avslutas med tre spetsar. Längst fram i långhuset finns fyra rader herrskapsbänkar, tre på norra sidan och en på södra sidan. Bänkarna är från 1914 med återanvända äldre herrskaps gavlar, sannolikt från tidigt 1600-tal. Herrskapsbänkarnas gavlar är högre än övriga bänkgavlar och utförda med kannellerade pilastrar nedtill avslutade med skurna diamanter och beslagsornamentik. Herrskapsbänkarna är målade i samma färg som övriga bänkar utan den röda korsdekoren.

Vid sidan om altaret finns en klockare- respektive prästbänk vända mot altaret. Bänkarna är utvändigt målade i blågrått, rött, grönt och vitt. Gavlarna är rikt dekorerade med kopplade pilastrar och beslagsornament. Krönet är format som en trekantsgavel med tandsnittsdekor och spetsiga avslut i mitten och sidorna. Dörarna är försedda med speglar med målade rocailler och marmorering, inramade med röda profilerade lister. I bänksitsen finns en låda med smidesjärnsbeslag och på bänkskärmen finns bokstöd. Bänkarnas insidor är omålade och har rikligt av inristade inskriptioner från 16- och 1700-talen.

Orgel

Orgeln tillverkades 1915 av Magnussons orgelbyggeri AB, Göteborg och omdisponerades 1973. Fasaden ritades av Theodor Wählin och är samtida med orgeln. Den är uppbyggd av ett ramverk med spegelfyllningar och målad i blågrön färg. Över en hög sockel finns tre rektangulära pipfält för stumma pipor, ett bredare i mitten och två smalare vid sidorna. Upptill dekorerar pipfälten med förgyllda gallerverk med trepassmönster. Överst på fasaden finns ett listverk. Spelbordet är fristående och står framför orgeln vänt mot öster.

Klockor

Kyrkan har två klockor, en klocka gjuten av Andraeas Wetterholtz 1775 och en klocka från 1949 gjuten av M & E Ohlsson i Ystad. Inne i kyrkan står den gamla lillklockan från 1775 gjuten av Andraeas Wetterholtz.

Övrigt

I norra tornet hänger en stor oljemålning på duk från 1500 eller 1600-talet föreställande korsfästelsen. En gammal skamstock av trä ligger i en monter i norra tornet.

Gamla nummertavlor och den gamla ytterporten till södra vapenhuset mm äldre inventarier finns bevarade på sakristians vind. Dörren består av plankor samman-satta med naror på insidan och är försedd ett äldre lås, en diamantformad dekor mitt på yttersidan samt bandgångjärn med halvmåneformade avslut och ring-handtag. En järnbeslagen fattigbössa av ek står i förhallen till kyrkan.

Kyrkogård

Utifrån äldre kartmaterial bör den ursprungliga kyrkogården ha varit mindre och utvidgats mot bygatan i väster och möjligen även mot norr sedan 1800-talets slut. Den äldsta kyrkogården utgjorde närmast en kvadratisk yta. Kyrkan och kyrkogården låg mycket nära Ingelstads gård med byggnaderna alldeles intill kyrkogårdens västra gräns. På 1700-talet tecknas kyrkogården med någon form av inhägnad/gärdesgård kring kyrkogården. Ingen stiglucka eller några byggnader finns utritade i begränsningen. Dagens kyrkogård är muromgärdad längs alla sidor

utom längs södra delen av västra sidan som gränsar till Ingelstadgårdens stenmagasin. Stenmuren är kraftig och murad av gråsten i bruk med kalkstensavtäckning. Fogarna är vitmålade och äldre borttagna gravstenar står uppställda mot södra muren samt ett par kalkstenshällar i väster. I söder och öster sluttar kyrkogården kraftigt och ut mot vägsträckningarna vid dessa sidor har mursträckningarna karaktär av stödmur. Den sydöstra sträckningen är en tunnare mur, putsad och vitmålade med tegelavtäckning. Innanför kyrkogårdsbegränsningen finns en trädkrans av hamlad lind. Ingångar till kyrkogården med grindar av smidesjärn finns från väster, norr och öster. Den östra grinden har grindstolpar av granit medan grindstolparna i väster och norr är kraftiga, putsade och vitmålade murpelare avtäckta med kalksten. Huvudingång med dubbla grindar finns i norr medan ingången från väster endast är en smal öppning. Gångarna från ingångsgrindarna och kring kyrkan är breda och grustäckta. Gången från vägen i norr är terrasserad i långa steg som tar upp den branta stigningen. Gravkvarteren är huvudsakligen grästäckta med enstaka grusgravplatser finns kvar med stenramar eller buxbomskanter. Framför allt norr och söder om kyrkan är kyrkogården gles på gravvårdar och gravplatser saknas helt väster om kyrkan. Gravvårdarna tillhör framför allt 1900-talet utförda i svart diabas eller granit. Askgravplats finns på kyrkogården.

Byggnader på kyrkogården

Inga byggnader finns på kyrkogården med undantag av ett öppet redskapsförråd i sydvästra hörnet, täckt av ett högrest tegelbelagt tak. Redskapsskjulet uppfördes vid renoveringen 1997-99.

Karaktärisering

Östra Ingelstads kyrkomiljö har många välbevarade delar och flera unika drag med betydande kulturhistoriska värden. Kyrkan är en mycket komplex byggnad i många olika avseenden både värdemässigt, byggnadshistoriskt, teknikhistoriskt och ingår i en högintressant bymiljö utpekad som riksintresse för kulturmiljön av riksantikvarieämbetet. Närheten till Ingelstads gård är ett mycket påtagligt inslag i kyrkomiljön. Det topografiska strukturen med gård och kyrka placerade tillsammans är inte unikt utan karaktäriserar många kyrkor på Österlen. Inte långt från Östra Ingelstad finns exempelvis Smedstorp, Tosterup, Bollerup som också har nära koppling till en huvudgård. I Östra Ingelstad kan man dock anta att huvudgården även ha haft en viss roll som administrativa centrum med samlingsplats som kanske kan gå tillbaka till förkristen tid. Det ligger också nära till hands att kyrkan när den byggdes också fick en särskild status som någon form av huvudkyrka i häradet. Kyrkan har en monumental prägel med en mycket rik och påkostad exteriör och interiör. Likaså pekar emporöppningen på att tornet har haft en särskild funktion som herrskapsläktare.

Kyrkans äldsta delar är mycket välbyggda av sten som hämtat från stenbrott i trakten. Valvens och yttertaket av kalkstensflis har en ovanlig och tekniskt avancerad konstruktion. Carl Stenmäster har föreslagits som kyrkans byggmästare vilket förlägger kyrkans byggnadstid till omkring 1100-talets mitt. Stenhuggeriets släktskap med stenskulpturen i Östra Herrestads kyrka gör kopplingen rimlig men man kan också tänka sig en bygghytta där flera byggmästare verkat med samma teknik och byggnadskultur. Däremot är det tydligt att kyrkans byggmästare har haft en lokal förankring genom likheter med andra kyrkor i området exempelvis Valleberga kyrka och rundkyrkorna på Bornholm. Invändigt är också den tvådelade valvbågen till ett ursprungligt torn vanligt förekommande i sydöstra Skåne.

Senare under medeltiden tillkommer vapenhus vid norra och södra portalerna vilket är en vanlig byggnadsutveckling hos de Skånska sockenkyrkorna. I Östra Ingelstad fick det norra vapenhuset formen av ett torn, vilket däremot är mer ovanligt, kanske som en kompensation för västtornet som verkar ha raserats relativt tidigt. Kyrkans interiör är ovanligt välbevarad både vad gäller valv och inredning vilket gör att upplevelsen av kyrkorummet sannolikt ligger nära det medeltida kyrkorummet. Från kyrkans katolska tid är framför allt valven, kalkmålningarna från tre olika tidsperioder, de romanska fönsteröppningarna, portalerna, tornbågarna och dopfunten mycket karaktärskapande för kyrkan. Av kalkmålningarnas motiv är en scen är särskilt intressant då den tros föreställa en donator.

Även den efterreformatiska perioden har efterlämnat välbevarade spår i form av predikstol med baldakin, altaruppsats och herrskaps-, präst- och klockarebänkar. Korförlängningen är en åtgärd som är typisk för 1600-talet då krav på särskilda gravrum för att rymma godsherrens praktkistor. Flera kyrkor i Skåne är förlängda på detta sätt med gravvalv intill eller under koret. Förutom gravvalvet har kyrkan ingen tydlig karaktär av patronatskyrka exempelvis genom epitafier och minnestavlor vilket annars ofta är vanligt.

Viktigt för kyrkans karaktär är också de förändringar som genomförs under 1900-talets början. Renoveringen är både tidstypisk och ett viktigt exempel på Wählin arkitektur. Flera inslag i kyrkan är mycket typiska för Wählin så som exempelvis läktaren utseende, trävalven i vapenhus och förhall samt bänkarnas utformning. Många små tillbyggnader istället för korsarmar och större tillbyggnader är också utmärkande för Wählin. Trots att Wählin fick arbeta hårt för att bevara kyrkans romanska delar gjordes en hel del kompromisser i samband med renoveringen som kan tyckas brutala idag såsom ombyggnaden av västtornet. En del ändringar såsom ombyggnad av kyrkans fönsteröppningar gjordes sannolikt för ett mer

enhetligt utseende liksom ”försköningar” genom tillägg av tegellistverk och blin-deringar för att ”förstärka” kyrkans medeltida karaktär. De sentida förändringarna till trots är kyrkans exteriör och interiör ett resultat av många generationers om- och tillbyggnader tydligt avspeglade i både arkitektur och inredning vilket tillsammans med kyrkomiljön som helhet ger den dess höga kulturhistoriska värden.

Att tänka på

- Kyrkans arkitektur är unik i flera avseenden och mycket välbevarad. Östra Ingelstad tillhör en av Skånes viktigaste kyrkliga byggnadsmiljöer. Detta ställer höga krav på bevarande och varsamhet vid vård- och underhåll.
- I samband med reoveringen 1914 fick kyrkan sin nuvarande planform och mycket av kyrkans inredning är från denna tid. Denna inredning är en del av kyrkans huvudkaraktär och bör bevaras framför allt i de då tillkomna delarna.

Skydd

Kyrkor och kyrkogårdar tillkomna före 1940 skyddas som kyrkligt kulturmiljö, enligt Kulturmiljölagen 4 kap. Kyrkan och kyrkotomten ligger inom registrerad fornlämning Östra Ingelstad 27:1. Fornlämningen avser bytomtens äldre utsträckning. Alldeles väster om kyrkogården ligger ett område vilket är registrerat som fornlämning Östra Ingelstad 28:1. Fornlämningen avser Ingelstad gårds borgområde. Fornlämningarna skyddas enligt 2 kap. kulturmiljölagen. Östra Ingelstad är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården av riksantikvarieämbetet och skyddas enligt hushållningsbestämmelserna i 3 och 4 kap i Miljöbalken.

Källor

A Catalogue of Wall-Paintings in the Churches of Medieval Denmark, 1100-1600. III Catalogue N-Ö, Red. Knud Banning, Köpenhamn 1976.

Gravskick och Gravtraditioner i Sydöstra Skåne, Curt Wallin, Ystad 1951.

Orgelinventering i Lunds stift, Anders Johansson 2013-2014.

Romanske vesttårne deres indretning og funktion, Henrik Jacobsen, Stockholm 1993.

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, 2015.

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008.

Underhållsplan för Östra Ingelstads kyrka, Ponnert arkitekter 2006.

Valvslagning och Kalkmålningar i Skånska kyrkor, Monica Rydbeck, Lund 1943.

Vem satt på läktaren? Kenth Hansen, Artikel i Fornvännen 2013.

Östra Ingelstads kyrka, Murverksdokumentation, Kristina Johnsson Nilén, Länsmuseet i Kristianstad, Rapport 1997:24.

Internet:

Forskningsdatabas för Medeltida kyrkor i Skåne, Barbro Sundnér, Websida besökt 2017-09-18; <https://snd.gu.se/sv/catalogue/study/snd0941>

Länsstyrelsens kulturmiljöprogram för Skåne; särskilt värdefulla kulturmiljöer. Websida besökt 2017-03-27:

<http://www.lansstyrelsen.se/skane/sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/Pages/kulturmiljoprogram.aspx>

Ortsrapport Östra Ingelstad - Tomelilla kommun. Websida besökt 2017-03-27:

<https://www.tomelilla.se/bygga-bo-miljo/kulturmiljoprogram/>

Riksantikvarieämbetets fornlämningsök. Websida besökt 2017-03-07:

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Övriga uppgifter

Inventeringsdatum: 2017-03-07

Fältinventering: Kerstin Börjesson

Rapportsammanställning och foto: Kerstin Börjesson

Granskning: Petter Jansson, Regionmuseet Kristianstad.

Färdigställd: 2017-11-27

